

УДК 37.091.33:780.614.13(438)

Olga Popowicz, *dr hab., profesor Uniwersytetu Rzeszowskiego*
Wydział Muzyki Uniwersytetu Rzeszowskiego, Polska

KSZTAICENIE DZIECI I MŁODZIEŻY UKRAIŃSKIEJ W ZAKRESIE GRY NA BANDURZE W PRZEMYŚLU PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Analizując życie kulturalne środowisk ukraińskich w Polsce po II wojnie światowej należy podkreślić, że Przemyśl jest tym miastem, gdzie bandura doczekała się największej ze wszystkich środowisk ukraińskich uwagi i zainteresowania. Pierwszym zwiastunem powojennych tradycji bandurowych w Przemyślu był kurs instruktorów Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego, który odbył się latem 1970 roku. Uczestnikiem kursu był Włodzimierz Pajtasz – dyrygent chóru cerkiewnego “Hori Sercia” w Przemyślu. Podstawy gry, które wówczas zdobył zaowocowały założeniem przy chórze cerkiewnym kapeli bandurzystów.

Niezależnie od trudnych warunków kształcenia, w Przemyślu wychowało się wielu bandurzystów, którzy kultywują tę tradycję w Polsce i za granicą.

Słowa kluczowe: bandura, zespół, kapela, wykładowca, instrument, koncerty, nauczanie.

Bibl. 7.

Ольга Попович, *доктор габілітований, професор Жешувського Університету,*
Відділ Музики Жешувського Університету, Польща

НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ І МОЛОДІ ГРИ НА БАНДУРИ В ПЕРЕМИШЛІ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Аналізуючи культурне життя української громади в Польщі після Другої світової війни слід підкреслити, що в Перемишлі бандура викликала найбільшу увагу та інтерес з усіх українських верств. Першим провісником післявоєнної бандурної традиції в Перемишлі були курси організовані Соціально-культурною українською асоціацією, які проходили влітку 1970 року. Учасником курсів був Володимир Пайташ – диригент церковного хору “Горі серця” в Перемишлі. Основи гри, які здобув на курсах, потім використав при церковному хорі капели бандуристів.

Незалежно від складних умов освіти, в Перемишлі виховано багатьох бандуристів, які культивують цю традицію в Польщі і за кордоном.

Ключові слова: бандура, ансамбль, капела, викладач, інструмент, концерти, навчання.

Olga Popowicz, *Habilitation Doctor, Professor*
The Department of Music of Rzeszow University, Poland

THE TRADITIONS OF TEACHING THE UKRAINIAN CHILDREN AND YOUTH TO PLAY BANDURA AFTER THE WORLD WAR II IN PRZEMYSL

After the Second World War, among all the Ukrainian communities in Poland, bandura aroused the most interest in Przemyśl. The roots of tradition of bandura playing in Przemyśl go back to Mr Włodzimierz Pajtasz and the first teaching of bandura course in the summer of 1970 was organized by the Ukrainian Social and Cultural Association, which he participated in. After attending the course, he decided to establish a bandura band as a part of the “Hori Sercia” Greek Catholic church choir (at that time Mr Włodzimierz Pajtasz was the conductor of that choir). Throughout its several-year history, the bandura band accompanied the church choir, vocal ensembles and soloists.

Despite the unfavourable conditions, there have been raised generations of bandurists in Przemyśl who continue to nurture the tradition of this instrument in Poland and abroad.

Keywords: bandura, a music band, a band, a lecturer, an instrument, concerts, teaching, an education.

Bandura to narodowy instrument ukraiński, powszechnie znany we wszystkich, bez wyjątku, środowiskach ukraińskich na Ukrainie i poza jej granicami, rozpowszechniony również w wielu nieukraińskich ośrodkach kulturalnych na świecie. Jest uważany przez Ukraińców jako symbol wyjątkowy. Na ostatnim wysłuchanym przeze mnie koncercie muzyki bandurowej, który miał miejsce 29.01.2017 r., w

wykonaniu Kapeli Bandurzystek “Zorianyca” Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki jego dyrygentka Zinowia Syczak w swoim komentarzu powiedziała: (...) bandura to trzeci po fladze i tryzubie symbol Ukrainy (...). Cytat ten dowodzi, jak ważnym elementem przejawu tożsamości narodowej Ukraińców jest bandura. Analizując życie kulturalne środowisk ukraińskich w Polsce po II wojnie światowej należy podkreślić, że Przemyśl jest tym

miastem na terenie Polski, gdzie instrument ten doczekał się największej ze wszystkich środowisk ukraińskich uwagi i zainteresowania. Tutaj odbywają się koncerty muzyki bandurowej, Międzynarodowe festiwale. Od wielu lat trwa odbywający się w skomplikowanych warunkach proces kształcenia dzieci i młodzieży tworzącej kolejno powstające i działające zespoły bandurowe.

Warunki działalności kulturalnej środowiska ukraińskiego w Przemyślu po II wojnie światowej, podobnie jak w całej Polsce, były wyjątkowo trudne. Należy nadmienić, że etniczna ludność ukraińska z południowo-wschodniej Polski, a tym samym z Przemyśla i okolic została w ciągu trwających działań wojennych wywieziona na Sybir, bądź przesiedlona w 1945 roku do ZSRR, bądź też w ramach akcji "Wisła" deportowana w 1947 roku na zachodnie i północne tereny Polski. W Przemyślu zostało zaledwie kilka ukraińskich rodzin. Z wielkimi utrudnieniami pojedyncze osoby lub też rodziny próbowały powracać w rodzinne strony. Dopiero 10 lat później w 1957 roku powołano w Polsce Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne (UTSK), którego działalność odbywała się pod kontrolą służb komunistycznych. Należy nadmienić, że organizacja ta podlegała Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, a nie jak sugerowałyby nazwa Ministerstwa Kultury. Na bazie UTSK oraz przy nielegalnie działającej po 1957 roku cerkwi greckokatolickiej, tolerowanej lub nie przez duchowieństwo rzymskokatolickie, odbywała się w powojennym Przemyślu działalność kulturalna społeczności ukraińskiej. W ramach tejże działalności po wielu latach, bo w 1970 roku, odżyły również tradycje bandurowe, które wcześniej w okresie przedwojennym i wojennym były reprezentowane wyłącznie przez zamieszkujących tu na dłużej solistów.

Pierwszym zwiastunem powojennych tradycji bandurowych w Przemyślu był kurs instruktorów UTSK, który odbył się latem 1970 roku w siedzibie UTSK (ul. Kościuszki 5, przed II wojną światową i obecnie budynek Ukraińskiego Domu Narodowego). Instruktorem gry na bandurze był wówczas Petro Łachtiuk (prawdziwe nazwisko – Pantelejmon Bondarczuk, zmarł w Szczecinie w 2011 roku) – jedyny wówczas w Polsce bandurzysta-amator, który przez wiele lat działał – koncertując, nauczając gry na bandurze, konstruując instrumenty i tworząc zespoły bandurzystów [2, 115]. Petro Łachtiuk w czasie wojny został zesłany na Sybir. Tam spotkał doświadczonego bandurzystę, który nauczył go gry na tym instrumencie oraz zasad budowy bandur [3, 193].

Uczestnikiem wspomnianego kursu był Włodzimierz Pajtasz – dyrygent chóru cerkiewnego "Hori Sercia" w Przemyślu [4, 298]. Ten krótki kurs

rozbudził w dyrygencie chóru wielkie zainteresowanie instrumentem. Podstawy gry, które wówczas zdobył zaowocowały założeniem przy chórze cerkiewnym kapeli bandurzystów (starsze dzieci i młodzież) [7, 114], która w ciągu kilkunastu lat swojej działalności akompaniowała chórowi, ansambлом wokalnemu i solistom, podnosząc sukcesywnie swój poziom wykonawczy. W kapeli grało ok. 20 bandurzystów, zaczynając od skromnego 4-osobowego składu. Coraz trudniejszy repertuar, dzielony na dwie partie instrumentalne, wymagał coraz większych umiejętności, czemu zespół potrafił bez problemów sprostać. Amatorski zespół posiadał dość wysoki poziom artystyczny, czego dowodem były wielokrotne nagrody laureatów na znanych wówczas w Polsce Festiwalach Muzyki Sakralnej "Sacrosong" [5, 21]. Jedynym nauczycielem gry członków tej kapeli był, nieżyjący od dwóch lat, Włodzimierz Pajtasz, który kształcił się w tym zakresie równocześnie ze swoimi uczniami. Innym dowodem wzrostu poziomu wykonawczo-artystycznego były same instrumenty. Część instrumentalistów wymieniła bandury z prostej podstawowej wersji na bardziej skomplikowane – z tak zwanymi "peremykaczami" czyli registrami, które pozwalały zmieniać tonacje, podobnie jak pedały w harfie. Zespół sporadycznie brał udział w imprezach świątecznych wykonując opracowania pieśni ludowych i koledy ukraińskie [5, 21].

Z omawianego zespołu w 1978 roku wyodrębniła się kilkusobowa grupa dziewcząt pragnąca prócz muzyki duchownej wykonywać także świecką, które zaczęły samodzielnie systematycznie pracować. Pierwszy występ czteroosobowego wówczas zespołu miał miejsce na Młodzieżowym Jarmarku w Gdańsku w listopadzie 1978 roku. Kolejny występ w marcu 1979 roku podczas koncertu ku czci Tarasa Szewczenki w Przemyślu odbył się już w sześciuosobowym składzie. W tymże roku w lipcu odbył się kolejny kurs instruktorów UTSK. Trzy kilkunastoletnie bandurzystki – Maria Ficak, Aleksandra Smołyńczak i Olga Lewczyszyn (obecnie Popowicz) doskonaliły swoje umiejętności pod okiem Anny Siwickiej-Chraniuk z Warszawy – byłej uczennicy P. Łachtiuka, która następnie ukończyła studia na bandurze w Kijowskiej Akademii Muzycznej. Jako absolwentka tej uczelni przyjęła funkcję instruktora na wspomnianym kursie. Repertuar, który zaproponowała był dość wymagający, ale zdobyte do tej pory umiejętności pozwoliły młodym przemyskim bandurzystkom na sprostanie zadaniu, a dodatkowo sprzyjały rozwojowi technicznemu i ogólnomuzycznemu. Wykonywane utwory posiadały trzy odrębne partie instrumentalne i wokalne. Dla trzech wykonawczyń było to pewnego rodzaju wyzwanie, gdyż trio wymagało od nich większej

koncentracji. Po zakończeniu kursu grupa bandurzystek powiększyła się i w takiej trzygłosowej kombinacji z trzema różnymi partiami instrumentalnymi zespół pod kierownictwem O. Lewcyszyn rozpoczął swoją niezwykle interesującą i długą przygodę muzyczną, trwając równocześnie w niesystematycznym ale sukcesywnym procesie kształcenia korzystając z różnych jego form. Od 1978 roku zespół, który przyjął nazwę "Bandura" w prawie niezmiennym składzie pracował 35 lat, wystąpiwszy po raz ostatni na Jubileuszu 100-lecia jednego z długoletnich członków Chóru Cerkiewnego "Hori Sercia" – Iwana Nazarewicza we wrześniu 2013 roku, który odbył się w Przemysłu.

Bandurzystki zespołu kształciły się w zakresie techniki instrumentalnej, korzystając ze wszystkich nadarzających się okazji. Po pierwsze w 1985 roku zmieniły instrumenty z wersji podstawowej na koncertową, wyposażone w registry usprawniające wykorzystanie większej ilości tonacji. Pomocą posłużyła Anna Siwicka-Chraniuk w zakresie zastosowania sztucznych paznokci. Do tej pory zespół grał opuszkami palców i naturalnymi paznokciami, które nie pozwalały na uzyskanie odpowiedniej intensywności i nośności dźwięku. Zastosowanie sztucznych paznokci zdecydowanie ułatwiło pokonywanie problemów technicznych oraz zwiększyło zdecydowanie intensywność dźwięku. W latach 1988 – 89 zespół kształcił się na kursach w Monachium organizowanych przez Ukraiński Wolny Uniwersytet. Wykładowcami byli bandurzyści i wokaliści z Kanady i USA, uczniowie legendarnego bandurzysty Hryhorijsa Kytastego z Mykołą Dejczakiwskim na czele. Przekazali "Bandurze" nową technikę gry. Do tej pory zespół grał tak zwanym "szczyptkiem" (szczyptając struny). W Monachium nauczył się stosować tak zwany "udar" (uderzając struny) oraz zdobył wiele innych umiejętności technicznych. Kursy w Monachium znacznie udoskonalili technikę instrumentalną i wokalną zespołu. Powyższe umiejętności umożliwiły zespołowi "Bandura" intensywne koncertowanie.

Zespół "Bandura" wykonał ok. 1000 koncertów w Polsce i poza jej granicami – Włochy, Niemcy, Belgia, Ukraina, Jugosławia, Kanada, USA. Zdobywał nagrody i wyróżnienia na ogólnopolskich i zagranicznych festiwalach, nagrał muzykę na płycie długogrającej, kasecie audio oraz wielokrotnie dla radia i telewizji w Polsce i za granicą [6, 280]. Ważną rolę odegrał również kształcąc grupę młodych bandurzystów zebranych w zespole "Młoda Bandura" ("Młoda Bandura") [7, 114]. Zespół ten, w latach 1990 – 92, prowadziła jedna z członkiń "Bandury" – Romana Żołotnyk. Uczestnicy tego

młodego zespołu pobierali indywidualne lekcje gry na bandurze u pozostałych członkiń "Bandury". Taki system pozwolił na kształcenie indywidualne i zespołowe, co umożliwiło kilkunastoosobowej grupie w krótkim czasie osiągnąć imponujący poziom wykonawczy, który umożliwił koncerty w Polsce i na Ukrainie [2, 116]. Niestety z powodów osobistych kierownika zespół zaprzestał swojej działalności. Wynikła potrzeba zagospodarowania potencjału ukraińskich dzieci i młodzieży w Przemysłu, które zachęczone działalnością ciągle pracującego zespołu "Bandura" pragnęły kontynuować i zdobywać nowe doświadczenia w tym zakresie.

Zmieniające się warunki polityczne – odzyskanie przez Ukrainę niepodległości i ułatwienia w przekraczaniu granicy między Polską i Ukrainą – otworzyły nowe perspektywy. Pojawiła się możliwość zaproszenia do współpracy zawodowych bandurzystów z Ukrainy, którzy mogliby kształcić ukraińską młodzież w pełni profesjonalnie, chociaż ciągle na zasadzie zespołu amatorskiego.

Latem 1995 roku zorganizowano w Przemysłu przy Związku Ukraińców w Polsce pierwszy kurs bandurowy, prowadzony przez wykładowców Akademii Muzycznej we Lwowie i Muzycznego Instytutu im. S. Ludkiewicza we Lwowie oraz miejscowych specjalistów. Odbywały się zajęcia z historii muzyki, teorii muzyki, historii Ukrainy, śpiewu solowego i chóralnego oraz indywidualne i zespołowe gry na bandurze. W kursie wzięło udział 40 młodych bandurzystów z całej Polski (najwięcej z Przemysłu). Kurs ten był początkiem powstania nowego zespołu "Młodzieżowa Kapela Bandurzystów Przemysłu" (ok. 30 osób, w tym 15 bandurzystów), kierownikiem którego została Natalia Jakymec ze Lwowa. Profesjonalne przygotowanie instrumentalne i wokalne przyniosło członkom zespołu wiele korzyści i sukcesów artystycznych. Zimą 1997 roku dla zespołu został zorganizowany kurs, który podniósł jego umiejętności instrumentalno-wokalne.

W kolejnym kursie w 2005 roku zorganizowanym w ramach europejskiego projektu "Karpacki Collage Artystyczny" wzięło udział 40 osób z różnych zakątków Polski. Wykładowcami na kursie byli uznani bandurzyści-soliści – Ołeh Sozański i Taras Łazurkewicz.

Największym jednak osiągnięciem w zakresie kształcenia na tym instrumencie w Przemysłu była odważna inicjatywa społeczności ukraińskiej, którą udało się urzeczywistnić po kilku latach starań. Pierwszego września 1996 roku rozpoczęło się nauczanie gry na bandurze w Państwowej Szkole Muzycznej I stopnia w Przemysłu. Odbywało się ono na zasadzie instrumentu dodatkowego. W ciągu trzyletniej praktyki, zatrudniona tam Natalia Jakymec

nauczała 5 do 6 uczniów rocznie, w wymiarze jednej godziny tygodniowo. Chociaż inicjatywa ta nie przetrwała długo, pozwoliła na zaistnienie tego interesującego i pięknego instrumentu po raz pierwszy w państwowej szkole muzycznej poza granicami byłego Związku Radzieckiego. Natalia Jakymec pracowała z młodzieżą w Przemyśle do 2004 roku. Później jej rolę przejęła Marta Korecka z Mościsk, która pracowała z bandurzystkami ocalałymi z zespołu "Przemysł". Równolegle stworzyła młodszą grupę wiekową, zorganizowaną w zespole "Wesołe bandurki" [7, 114], który istnieje do dzisiaj. Praca odbywa się ciągle na zasadzie nauki indywidualnej i zespołowej, co zagwarantowało "Wesołym bandurkom" wiele udanych prezentacji w Polsce i za granicą.

Podsumowując należy podkreślić, że kształcenie w zakresie gry na bandurze w Przemyśle po drugiej wojnie światowej odbywało się w trudnych warunkach. Niezależnie od tego faktu zachowuje ono od 1970 roku nieprzerwaną ciągłość, sukcesywnie podnosząc swój poziom wykonawczy – od amatorskiego do profesjonalnego w zakresie kadry pedagogicznej. I choć w ciągu 47 lat z różnym efektem ilościowym (biorąc pod uwagę liczebność zespołów) oraz intensywności koncertowania praca ta trwa nieprzerwanie przedstawiając ciągle nowe oblicza. Zdecydowanym sukcesem jest natomiast fakt, że od 1996 roku z młodzieżą pracują wyłącznie zawodowi pedagodzy gry na tym instrumencie, co przynosi imponujące rezultaty.

Bibliografia

1. Nidecka E. *Tradycja muzyki bandurowej w Przemyśle*, [w:] "Karpacki Collage Artystyczny – biuletyn", Przemyśl, 2005, – S. 111–113.
2. Popowicz O. *Tradycje bandurowe w Polsce*, [w:] "Karpacki Collage Artystyczny – biuletyn", Przemyśl, 2005, – S. 115–116.
3. Попович О., *Бандурні традиції Перемішля*, "Науковий Вісник Українського Університету, Том X", Москва, 2006, – С. 192 – 196.
4. Попович О., *Володимир Пайташ – людина про яку хочеться писати*, "Український Альманах 2012", Варшава, 2012, – С. 296 – 300.

5. Попович О. *Перемиський церковний хор "Горі Серця"*, "Перемиські Дзвони", № 1(24)/1997, – С. 19 – 21.

6. Попович О., *Перемиській "Бандури" 20 років*, "Український Альманах 1998", Варшава, 1998, – С. 275 – 281.

7. Попович О. *Діяльність молодіжного ансамблю бандуристів "Веселі бандурки" з Перемішля*, "Проблеми педагогіки мистецтва", Випуск другий, Серія: Кобзарське мистецтво, Ялта, 2007, – С. 113 – 116.

References

1. Nidecka E. *Tradycja muzyki bandurowej w Przemyśle*, [w:] "Karpacki Collage Artystyczny – biuletyn", Przemyśl, 2005, – S. 111 – 113. [in Poland].
2. Popowicz O. *Tradycje bandurowe w Polsce*, [w:] "Karpacki Collage Artystyczny – biuletyn", Przemyśl, 2005, – S. 115 – 116. [in Poland].
3. Popovych O., (2006). *Bandurni tradytsii Peremyszhlia* [Bandura traditions of Peremyszl]. "Naukovyi Bisnyk Ukrainkoho Universytetu, Tom Kh", Moskva, pp. 192 – 196. [in Ukrainian].
4. Popovych O. (2012). *Volodymyr Paitash – liudyna pro yaku khochetsia pysaty* [Volodymyr Paitash – a person that is wanted to write about]. "Ukrainskyi Almanakh 2012", Varshava, pp. 296 – 300. [in Poland].
5. Popovych O. (1997). *Peremyskyi tserkovnyi khor "Hori Sertsia"* [The Peremushl church choir "Hori Sertsia"]. "Peremyski Dzvony", № 1(24), pp. 19 – 21. [in Ukrainian].
6. Popovych O., (1998). *Peremyskii "Banduri" 20 rokiv* [The 20 years of the Peremushl "Bandura"]. "Ukrainskyi Almanakh 1998", Varshava, pp. 275 – 281. [in Ukrainian].
7. Popovych O. (2007). *Dialnist molodizhnoho ansambliu bandurystiv "Veseli bandurky" z Peremyszhlia* [The activities of the youth ensemble of bandura players "Funny bandurky" from Peremyszl]. "Problemy pedahohiky mystetstva", issue 2, Serii: Kobzarske mystetstvo, Yalta, pp. 113 – 116. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.03.2017

"Йому хотілося плакати тихо, але не для себе: для слів, так красиво і сумно, як музика".

Джеймс Джойс
ірландський письменник

